

روش‌شناسی گونه علمی «مرور و نقد کتاب»

ناصر آقابابائی^۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱/۱۹ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱/۲۹

چکیده

کتاب‌ها رسانه‌ای برای پیگیری دانش و نشر حقیقت‌اند و جایگاه اندیشگانی والایی در علوم انسانی و طبیعی و سایر رشته‌ها دارند. هر ساله کتاب‌های زیادی در ایران و سراسر جهان منتشر می‌شوند. در حالی‌که دستیابی به همه این کتاب‌ها و مطالعه آنها عملاً برای هیچ‌کس میسر نیست، یک گونه علمی به نام «مرور و نقد کتاب» نه تنها اطلاعات مناسبی از دنیای کتاب‌های علمی و غیرعلمی فراهم می‌آورد بلکه موتور اصلی تغییر در تاریخ اندیشه بشری خوانده شده است. در مقاله حاضر، با روش مرور روایی، به روش‌شناسی نگارش مقاله‌های علمی «مرور و نقد کتاب» پرداخته شده است. در این زمینه سابقه، فایده، انواع، روش‌ها، میزان مطالعه، دستورالعمل‌های پیشنهادی و گام‌های نگارش مقاله‌های «مرور و نقد کتاب» بررسی و معرفی شدند. این مقاله ضمن ترسیم تصویر نسبتاً کاملی از چند و چون نگارش گونه علمی «مرور و نقد کتاب»، توجه به این دست مقاله‌ها را در توسعه دانش بشری لازم می‌شمارد.

واژه‌های اصلی: کتاب، اطلاع‌رسانی، مرور و نقد کتاب، روش‌شناسی.

دوفصلنامه
بهار و تابستان ۱۴۰۳
دوره پنجم، شماره نهم

مقدمه

کتاب‌ها مخزن دائمی دانش بشرند و نقش مهمی در نشر آن دارند. نوشتن و چاپ کتاب بسیار زمان‌بر است. شاید به این علت و هزینه‌های همایند با آن، کتاب‌ها برای نشر مفاهیمی در نظر گرفته می‌شوند که تثبیت شده‌اند. اما مقاله‌های مجلات ارتباط سریع‌اندیشه‌های جدید به جامعه دانشوران را میسر می‌کنند. نویسندگان مقاله‌های علمی می‌کوشند تا پیشرفته‌ترین یا جدیدترین پژوهش‌های دانشگاهی را به مخاطبانی عرضه کنند که عمدتاً دانشگاهی‌اند، اما کتاب‌ها برای مخاطب گسترده‌تری در نظر گرفته می‌شوند. کتاب‌ها عموماً عمر بیشتر، شکل بادوام‌تر و جذابیت زیباشناختی بیشتری دارند و به احتمال بیشتر در خارج از دانشگاه خوانده می‌شوند. از آنرو که کتاب‌های زیادی هر ساله منتشر می‌شوند کسی نمی‌تواند ردّ همه‌شان را بگیرد، چه برسد به آنکه آنها را بخواند و هضم کند. از اینرو «مرور و نقد کتاب»^۱ بخش مهمی از مجلات است (زینکهن^۲ و کلارک^۳، ۱۹۹۵). برای متخصصان اغلب رشته‌ها خواندن همه کتاب‌های مرتبط با رشته‌شان عملاً ناممکن است؛ پایه‌های حوزه‌های تخصصی پیش‌رفتن دشوار است. خوانندگان، از طریق «مرور و نقد کتاب»، می‌توانند دریابند چه چیزی دارد منتشر می‌شود، کتاب‌های جدید چه تناسبی با آثار پیشین و چه دخلی به بحث‌های جاری دارند و اینکه آیا کتاب‌ها شایسته مذاقه بیشتر هستند یا نه. خوانندگان و نویسندگان ممکن است نگاه‌های متفاوتی به هدف‌های «مرور و نقد کتاب» داشته باشند اما هر دو گروه درباره پاسخگو بودن «مرور و نقد کتاب» به نیازهای شان توافق دارند. هر دو گروه به مرور و نقدهای معتبر علاقه‌مند هستند (اینگرم^۴ و میلز^۵، ۱۹۸۹).

مقاله علمی «مرور و نقد کتاب» عبارت است از توصیف تمام و کمال، تحلیل نقادانه و ارزیابی کیفیت، ارزشمندی، محتوا و اعتبار یک کتاب، غالباً در رابطه با پژوهش‌های پیشین درباره موضوع آن کتاب (اسمیت^۶، ۲۰۱۹). مفهوم «کتاب» جزء اطلاعات عمومی است و بی‌نیاز از تعریف. اما ممکن است «مرور و نقد» مستلزم توضیح بیشتر باشد که ضمن بیان هدف‌های «مرور و نقد کتاب» منظور از آن روشن خواهد شد (کلیبانمای^۷، ۲۰۲۱). هدف از «مرور و نقد کتاب» ارزیابی یک کتاب مشخص بر پایه احساسات و نظرات مرورکننده است؛ ضمناً «مرور و نقد کتاب» باید به مخاطب گسترده‌تری (عمدتاً شامل خوانندگان بالقوه و نویسندگان) درباره ویژگی‌های کلی کتاب مرور و نقدشده اطلاعات بدهد. مقاله‌های «مرور و نقد کتاب» آشکارا از سایر گونه‌های علمی مانند جستار^۸، گزارش پژوهش^۹ و مصاحبه متمایز است. جستار نوشته کوتاهی (معمولاً کم‌تر از ۳ هزار واژه) درباره موضوع مشخصی است که به خودی خود برای خوانندگان قابل فهم است؛ معمولاً با چینش یک استدلال روشن

1- book review

2- Zinkhan

3- Clark

4- Ingram

5- Mills

6- Smith

7- Kliaibanmai

8- essay

9- research article

خوانندگان به سوی نتیجه‌گیری سوق داده می‌شوند (وست^۱ و دیگران، ۲۰۱۹). در مصاحبه ما با یک انسان سروکار داریم و علاوه بر صحبت کردن با مصاحبه‌شونده به زبان بدن او طی مصاحبه نیز توجه می‌کنیم (نومان^۲ و نومان، ۲۰۱۸). مصاحبه به منظور کسب اطلاعات درباره خود مصاحبه‌شونده یا دیگری است که او آنان را می‌شناسد یا به آنان علاقه‌مند است (پلت^۳، ۲۰۱۲). مقاله پژوهشی اصیل، از «مرور و نقد کتاب» متمایز قلمداد می‌شود (ون اینک^۴ و پور^۵، ۲۰۱۷)، اما تعریف مورد توافقی ندارد. این تعاریف برای مقاله پژوهشی اصیل ذکر شده است: الف) پژوهشی که دانش، داده‌ها، اطلاعات و نتیجه‌گیری‌های جدیدی دارد، ب) پژوهشی که تحلیل اساسی داده‌ها را فراهم می‌آورد و ج) پژوهشی که تکرارپذیر است و بر طبق ملاک‌های پژوهش در چارچوب جستجوگری علمی انجام شده است (کرنیک مارتینیک^۶ و دیگران، ۲۰۱۹).

هر ساله هزاران مقاله علمی در ایران و سراسر جهان منتشر می‌شوند. ملاک‌های سنجش این مقالات عمدتاً ضریب تأثیر مجله و شاخص ارجاع هر مقاله‌اند. با این حال، به علل مختلف کم‌تر از نیمی از مقالات علمی توسط دیگران ارجاع می‌گیرند. ارزیابی هزاران کتابی که هر ساله منتشر می‌شوند به همان اندازه دشوار است. از آنرو که ضریب تأثیر یا شاخص ارجاع برای کتاب‌ها وجود ندارد ابزاری که بیش از همه برای تعیین ارزش کتاب به‌کار می‌رود مقاله علمی «مرور و نقد کتاب» است. نگاشتن «مرور و نقد کتاب» نسبتاً سراسر است اما تبحر یافتن بر این مهارت مستلزم اندیشه خوب، زحمت و ممارست است. متأسفانه افراد اندک‌شماری درباره نحوه نگارش مرور و نقد کارآمدانه کتاب آموزش‌بسنده دیده‌اند (اسمیت، ۲۰۱۹). سابقه نگارش مرور توصیفی کتاب به قرن هفدهم برمی‌گردد، زمانی که مرور کتاب‌ها برای خلاصه کردن آثار و یافته‌های علمی به‌کار می‌رفتند. در قرن نوزدهم با افزایش کتب منتشر شده تلاش‌ها برای فراهم آوردن کاتالوگ‌های جامع از کتاب‌های جدید، به بهای گزینش‌گری و ارزیابی نقادانه، متوقف شد؛ این امر به پدیدایی استاندارد معاصر و آکادمیک از ارزیابی عینی توسط پژوهشگر باصلاحیت انجامید. جاذبه‌های ارزش انتشار مرورهای باکیفیت به مثابه یک اثر آکادمیک مهم، در بازارگاه آکادمیکی که مرورها را خدمت یا خودآموزی قلمداد می‌کند، فراگیر نشد. کمیت و کیفیت «مرور و نقد کتاب»‌های منتشر شده جایگاه دانشوری کتاب‌های علمی را محرز می‌کنند و از اینرو نویسندگان و ناشران از «مرور و نقد کتاب» حمایت می‌کنند. مرورکننده کتاب می‌تواند، در نشر یک اثر باکیفیت و برحذر داشتن خوانندگان از آثار ضعیف سهیم باشد (کیندل^۷، ۲۰۱۵).

مقاله «مرور و نقد کتاب» در جامعه مجلات ایرانی و پژوهشگران ایرانی به اندازه کافی برجسته نیست. در بیشتر مجله‌های علمی و دانشگاهی فارسی‌زبان مقاله «مرور و نقد کتاب» منتشر نمی‌شود.

با این حال شایسته است به تلاش‌های ارزنده انجام شده در ایران درباره نقد و معرفی کتاب اشاره‌ای شود. مثلاً دو ماهنامه «جهان کتاب» سال‌هاست که به منزله پلی ارتباطی برای نقد و معرفی کتاب‌های جدید به مخاطبان قلمداد می‌شود. فصلنامه «پژوهشنامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی» حضور پررنگی در عرصه نقد کتاب دارد. همچنین، خانه کتاب در تلاش برای معرفی و نقد کتاب ماهنامه «کتاب ماه» را به جامعه ایرانی عرضه می‌کند. در سال‌های دورتر مجله «راهنمای کتاب» با مدیریت و سردبیری مرحوم ایرج افشار نیز بیش از دو دهه اختصاصاً به نقد کتاب می‌پرداخت. به علاوه، جشنواره نقد کتاب از جمله رویدادهای فرهنگی در ایران است که از سال ۱۳۸۳ از سوی خانه کتاب برگزار می‌شود و به بهترین مقالات نقد کتاب جایزه می‌دهد. کتاب‌هایی درباره موضوع «نقد و مرور کتاب» نیز در اختیار خوانندگان و نویسندگان فارسی‌زبان وجود دارد.^۱

اهمیت مقاله‌های «مرور و نقد کتاب» در میان دانشمندان سایر کشورها را با چند مثال می‌توان نشان داد. هانس آیزنک^۲ (۱۹۱۶-۱۹۹۷) یکی از برجسته‌ترین روان‌شناسان قرن گذشته و پرکارترین پژوهشگر و نویسنده بریتانیا بود. او در ۱۷ سال آخر زندگی‌اش (از ۶۴ تا ۸۱ سالگی) دست کم ۶۲۵ اثر علمی (به جز کتاب) شامل ۳۸۴ مقاله «مرور و نقد کتاب» منتشر کرد. جستجوی نام او در نمایه استنادی «وب آو ساینس»^۳ به ۱۲۴۰ نتیجه شامل ۶۲۸ مقاله «مرور و نقد کتاب» انجامید. او در زمان مرگش پراستنادترین روان‌شناس زنده بود و در طول ۵۰ سال، انبوهی از آثار علمی تأثیرگذار تولید کرد که به شکل‌گیری روان‌شناسی علمی و حرفه‌ای مدرن کمک کرد (اندرسن^۴ و دیگران، ۲۰۲۱). مطالعه مقاله‌های «مرور و نقد کتاب» در میان دانشگاهیان رایج است. هارتلی (۲۰۰۶) با زمینه‌یابی از ۱۵۶ دانشگاهی از رشته‌های هنر، علوم اجتماعی و علوم طبیعی دریافت که بیشتر آنان بین یک تا پنج مقاله «مرور و نقد کتاب» را در ماه می خوانند. اسپینک^۵ و همکارانش (۱۹۹۸) نیز با زمینه‌یابی از ۱۸۶ نفر از اعضای هیئت علمی رشته‌های علوم و فناوری، علوم انسانی و علوم اجتماعی دانشگاه تگزاس جنوبی نشان دادند که بیشتر اعضای هیئت علمی مقاله‌های «مرور و نقد کتاب» مطالعه می‌کنند؛ بیش از ۷۰ درصد آنان در یک ماه گذشته دست کم یک مقاله «مرور و نقد کتاب» (و بیش از ۱۰ درصد آنان دست کم ۱۱ مقاله «مرور و نقد کتاب») خوانده بودند. ۶۵ درصد این افراد مطالعه مقاله‌های «مرور و نقد کتاب» را برای تدریس و ۵۹ درصدشان برای پژوهش مفید می‌دانستند.

«مرور و نقد کتاب»، با وجود این گستردگی انتشار و مطالعه، جایگاه بسیار پایینی در میان انواع انتشارات علمی دارد؛ «مرور و نقد کتاب»، به علت تأکید بر آثار اصیل و نه آثار اقتباسی، از لحاظ شکل و محتوا مورد توجه قرار نگرفته است. برخی از نویسندگان «مرور و نقد کتاب» را «شهروندان

۱- مثلاً کتاب «چگونه مرور کتاب بنویسیم؟ مرورنویسی برای مشاوره خوانندگان»، اثر برد هوپر با ترجمه علیرضا شفیعی نسب و انتشارات ترجمان به جامعه ایرانی ارائه کرده است و تاکنون به چاپ چهارم رسیده است.

2- Hans Eysenck

3- Web of Science

4- Andersen

5- Spink

درجه دوم آثار علمی «خوانده‌اند زیرا که از سختگیری‌های همایند با انتشار مقاله‌های علمی پیروی نمی‌کنند (هارتلی، ۲۰۰۶). اما «مرور و نقد کتاب» یک رسانه انعطاف‌پذیر است که می‌تواند کاری کند که سایر روش‌های ارتباطی علمی نمی‌توانند. مثلاً مقاله «مرور و نقد کتاب»، برخلاف مقاله علمی، نیازمند عرضه شواهد یا نظریه‌های جدید نیست و می‌تواند از نظریه‌ها و شواهد بحث کند. ضمناً تریبونی فراهم می‌آورد برای گفتمان مربوط به رشته علمی و موجب دیده شدن عمومی کتاب و مطالعه ژرف‌تر آن توسط هم‌تایان^۱ می‌شود (آیناس^۲ و لپالا^۳، ۲۰۱۳).

در مطالب عمده‌تاً منتشر شده در مجلات (و ندرتاً در کتاب‌ها) می‌توان نوشته‌هایی را یافت که راهبردهایی برای ارزیابی کتاب‌ها و نوشتن مقاله «مرور و نقد کتاب» ارائه و توصیف می‌کنند. مقاله پیش‌رو مروری روایی^۴ است از آثار منتشر شده درباره نحوه نگارش «مرور و نقد کتاب». مرور روایی عبارت است از ترکیب پیشینه پژوهش در یک حوزه خاص با استفاده از یک دیدگاه بافتی یا نظری مشخص. در این روش رویکردهای روش‌شناختی (از قبیل راهبرد جستجو و ملاک‌های ورود) گزارش نمی‌شوند. در مرورهای روایی از رویکرد کیفی برای ارزیابی نقادانه پیشینه پژوهش از یک دیدگاه بافتاری یا نظری خاص استفاده می‌شود (اختر^۵ و همکاران، ۲۰۱۹). هدف این جستجو و مرور آن است که شناختی از جنبه‌های مرتبط با فرایند «مرور و نقد کتاب» برای علاقه‌مندان به نگارش این نوع مقاله‌ها فراهم شود. در اینجا به دنبال پاسخ به پرسش‌هایی از این دست هستیم که وضعیت، شرایط، هدف‌ها و دستورالعمل‌های نگارش مقاله‌های مرور و نقد کتاب در دنیا چگونه است. در این مقاله جزئیات مهمی درباره نحوه نگارش مقاله «مرور و نقد کتاب» برشمرده می‌شوند که می‌تواند به مثابه راهنمایی برای نگارش مقاله‌های «مرور و نقد کتاب» باشد. ابتدا از فایده نگارش مقاله «مرور و نقد کتاب» آغاز می‌کنیم.

دوفصلنامه
بهار و تابستان ۱۴۳
دوره پنجم، شماره نهم

فایده نوشتن مقاله «مرور و نقد کتاب»

نگارش «مرور و نقد کتاب» برای خود نویسنده آن فوایدی دارد. نوشتن «مرور و نقد کتاب»، در مقایسه با مطالعه معمول کتاب، به یادسپاری محتوا و موضوعات کتاب را بهتر می‌کند. ضمناً نوشتن مرور می‌تواند نوعی رشد حرفه‌ای حساب شود و مانند شرکت در یک کنفرانس درباره موضوع کتاب است (لویس^۶، ۲۰۲۲). نوشتن «مرور و نقد کتاب» می‌تواند به شما کمک کند مهارت‌های ارزیابی و اندیشیدن نقادانه و نوشتن را پرورش دهید (دیویس^۷ و جاردین^۸، ۲۰۱۷؛ هید^۹، ۲۰۱۷). همان‌طور که پیش‌تر اشاره شد یک کارکرد «مرور و نقد کتاب» اطلاع‌رسانی است. مرور کتاب خوانندگان را از انتشار

1- peers

4- narrative review

7- Davies

2- Oinas

5- Akhter

8- Jardine

3- Leppälä

6- Lewis

9- Heyd

کتاب آگاه می‌کند. یکی دیگر از کارکردهای «مرور و نقد»‌ها که در بیشتر «مرور و نقد»‌های مجله‌های علمی نادیده گرفته می‌شود، ارتباط برقرار کردن کارآمد با خوانندگان است. «مرور و نقد کتاب» باید برای خوانندگان جذاب باشد. مقاله مرور و نقد، حتی اگر توسط دانشمند نوشته شده باشد، باید خواندنی‌تر از مقاله علمی-پژوهشی باشد. بیشتر مرور کتاب‌ها که اکنون در مجلات علمی منتشر می‌شوند نوشته‌های غیرجدابی‌اند. خوانش‌پذیری بالا و کیفیت ادبی بالا هدف‌های مهمی برای این دست مقاله‌ها هستند (اسکارزنگچیا، ۲۰۰۴).

سورنسن^۱ و راسموسن^۲ (۲۰۰۴) با بررسی فروش ۱۷۵ کتاب داستانی که در نیویورک تایمز مرور و معرفی شدند، برآورد کردند که هر نوع «مرور و نقد کتاب» موجب افزایش فروش آن کتاب می‌شود، که شاهدهی است از اینکه کارکرد عمده «مرور و نقد کتاب» اطلاع‌رسانی به مصرف‌کنندگان درباره محتوا و ویژگی‌های کتاب (از جمله وجود آن کتاب) است. اما مرورهای خوب تأثیر بیشتری بر فروش دارند که گویای اثر متقاعدکننده آنهاست (سورنسن و راسموسن، ۲۰۰۴). مقاله «مرور و نقد کتاب» منبع مهمی از بازخورد برای نویسنده کتاب نیز هست. از مقاله «مرور و نقد کتاب» حتی برای تصمیم‌گیری درباره استخدام، ارتقا و افزایش حقوق استفاده شده است. «مرور و نقد کتاب» همچنین نویسنده آن (یعنی مرورکننده) را در معرض دید دیگران قرار می‌دهد. پس «مرور و نقد کتاب» در خدمت حرفه، نویسندگان، مرورکنندگان، و خوانندگان است (اسنیزک^۳ و فرمن^۴، ۱۹۷۹).

فرهنگ و «مرور و نقد کتاب»

زبان ارزیابانه در مرور و نقد علمی کتاب مهم است. این نوع نوشته‌ها یک خرده‌گونه^۵ مهم و یگانه از گفتمان آکادمیک‌اند. همه گونه‌های آکادمیک ارزیابانه‌اند اما «مرور و نقد کتاب» آشکارتر از همه چنین است. استفاده از زبان ارزیابانه و روابط میان‌فردی بین مرورکننده، نویسنده کتاب و سایر خوانندگان فرهنگ-وابسته به نظر می‌رسد، هم با توجه به فرهنگ رشته علمی و هم با توجه به فرهنگ ملی. مثلاً معلوم شده است که تحسین و انتقادی که مرورکننده‌ها به‌کار می‌برند، حوزه‌هایی که بر آن تمرکز می‌کنند و اصطلاحات مورد ترجیح آنان تفاوت‌های رشته‌ای را نشان می‌دهند. برخی پژوهش‌ها اهمیت در نظر گرفتن فرهنگ قومی در تفسیر داده‌های تجربی را نشان داده‌اند. مثلاً در مقاله‌های «مرور و نقد کتاب» انگلیسی‌زبان تحسین بیشتر به‌کار برده می‌شود تا آنکه ارتباط مثبت و اتفاق نظر تثبیت شود اما در مقاله‌های «مرور و نقد کتاب» ژاپنی‌زبان عذرخواهی و تحقیر خود به‌کار برده می‌شود. پرسش‌های بلاغی، تحقیر خود، بازنویسی مشکلات به مثابه مطالب شایسته پژوهش آینده و نسبت دادن مشکلات به نسل آینده فقط در مقاله‌های

مرور و نقد ژاپنی زبان بهکار برده شده‌اند (ایتاکورا^۱ و تسوی^۲، ۲۰۱۱). مرور و نقدهای انگلیسی بیش از مرور و نقدها به زبان پرتغالی برزلی انتقادی‌اند. مرور و نقدهای انگلیسی پس از آنکه نقایص بالقوه کتاب را ذکر می‌کنند کتاب را پیشنهاد می‌دهند. اما بیشتر مرور و نقدهای پرتغالی برزلی، کتاب را بدون هشدار توصیه می‌کنند. مرور و نقدها در زبان پرتغالی برزلی گوناگون‌تر بوده‌اند که نشان می‌دهد اینگونه در گفتمان جامعه مجله‌های انگلیسی زبان تثبیت شده است اما در بافت برزیل در حال ظهور است (جانکویرا^۳، ۲۰۱۳). یک بررسی نیز نشان داد که مرور نقدهای به زبان تایوانی، نسبت به مرور و نقدهای به زبان انگلیسی، حاوی انتقادهای کم‌تر و مؤدب‌تر بوده‌اند. تحسین در هر دو دسته از نقدها برابر بود (کلیبانمای^۴، ۲۰۲۱).

انواع مقاله «مرور و نقد کتاب»

در «مرور و نقد کتاب» خلاصه فصل به فصل کتاب لازم نیست، اما باید گفته شود که کتاب درباره چیست. این کار را باید در حد تعادل و در میان اظهارنظرهای ارزیابانه انجام داد (لويس^۵، ۲۰۲۲). ولی هیچ شیوه واحد جهانی برای نوشتن «مرور و نقد کتاب» وجود ندارد. مرورکننده معمولاً موضوعی توصیفی یا نقادانه می‌گیرد. نویسنده مرور و نقد توصیفی، گزارشی مبتنی بر واقعیت از اطلاعات ارائه شده در کتاب عرضه می‌کند. نویسنده مرور و نقد نقادانه، افزون بر اظهارنظر توصیفی، کتاب را در چارچوب استانداردهای آکادمیک، دانشوری و ادبی ارزیابی می‌کند. مرورهای نقادانه تعیین می‌کنند که آیا ادعاهای اصالت کتاب معتبراند و اینکه آیا مطالب کتاب توسط شواهد استواری پشتیبانی می‌شوند یا نه (شaban^۶، ۲۰۰۶).

اشمید^۷ (۱۹۷۳)، در یک تقسیم‌بندی دیگر، دو نوع مقاله «مرور و نقد کتاب» را معرفی می‌کند: عینی و ذهنی. نویسنده مرور عینی به خودش اهمیت کم‌تری می‌دهد و می‌گذارد موضوع کتاب مسئله اصلی بحث شود. این نوع مرور در حق نویسنده کتاب منصفانه‌تر است زیرا مقصود از آن نشان دادن تبحر نویسنده مقاله در موضوع نیست، بلکه فقط گزارش محتوا و کیفیت کتاب منتشر شده است. مرورکننده فرض می‌گیرد که خوانندگان با کتاب موردنظر هنوز آشنا نشده‌اند. او نمی‌کوشد ذهن خوانندگان را بسازد؛ فقط می‌کوشد به آنان کمک کند تا تصمیم بگیرند که آیا آن کتاب برای شان مهم است یا نه. مرورکننده، برای عموم خوانندگانی که صرفاً جویای اطلاعات‌اند، باید نشان دهد که آیا کتاب به منزله راهنمایی برای دانش بیشتر به موضوع کتاب، حاوی منابع، و یک کتاب متمایز است یا نه. بنابراین وظیفه مرورکننده این است که به خوانندگان کمک کند تا نیازهای شان را، به وسیله درنظر گرفتن کل کتاب، برآورده کنند. در روزنامه‌ها و مجله‌ها

1- Itakura

2- Tsui

3- Junqueira

4- Klaibanmai

5- Lewis

6- Shaban

7- Schmid

بخش‌هایی (به نام بخش کتاب) حاوی این نوع مرورها هستند. در مرور ذهنی، تأکید بر مرورکننده است زیرا این تکلیف احتمالاً به شخص برجسته‌ای داده می‌شود که می‌تواند کتاب را در چارچوب تخصص‌اش ارزیابی کند. «مرور و نقد کتاب» با ذکر مشخصات کتاب آغاز می‌شود. سپس نویسنده کتاب معرفی می‌شود (صلاحیت‌های او برای این اثر، هدفش از نوشتن، و در صورت امکان کارهای کنونی‌اش در مقایسه با سایر کتاب‌ها یا مقاله‌هایش درباره موضوع). مرورکننده باید مقاله را با برداشتش از کتاب به پایان برساند؛ و اینکه به نظر او کدام گروه از خوانندگان از مطالعه کتاب بیشترین بهره را خواهند برد. کیفیت مرور و نقد با اظهارنظرهایی تعیین خواهد شد که برای مهم و فهم‌پذیر کردن قضاوت مرورکننده برای خوانندگان لازم است. این امر به دانش خود مرورکننده، توانایی او برای بیان نظرش، و سبک ارتباطی او بسته است. نگارش مرور و نقد خوب مستلزم مطالعه دقیق کتاب، توانایی گزارش مطالب اساسی، و اسلوب جذب نظر خوانندگان به مطالب عرضه شده است.

«مرور و نقد»‌های کم‌تر کارآمد خلاصه‌ای از محتوا فراهم نمی‌آورند. در سوی دیگر، در برخی مرورها جزئیات بیش از اندازه عرضه می‌شوند. اشکال دیگر در مقاله‌های «مرور و نقد کتاب» فقدان تعادل میان نقاط قوت و ضعف است. و مهم‌تر از همه مرورهایی است که از لحاظ توجه به واقعیت نادرست‌اند یا اظهاراتی درباره کتاب می‌کنند که فاقد شواهد پشتیبانی‌کننده است. بسیاری از مشکلات شناسایی شده در «مرور و نقد»‌های بد انجام شده را می‌توان به ضعف مهارت‌های ارزیابی و نوشتن مرورکننده اسناد داد. اما گاهی این مشکلات ریشه در این دارند که مرورکننده از روش و فرایند مرور کتاب شناخت ندارد (لی^۱ و دیگران، ۲۰۱۰). در ادامه به این فرایند خواهیم پرداخت.

شاخص‌ها و ساختار مقاله «مرور و نقد کتاب»

به گفته همت^۲ (۱۹۷۴) «مرور و نقد کتاب» باید مشتمل بر اطلاعات خاصی باشد: هدف کتاب؛ قلمرو کتاب؛ درونمایه‌های اصلی کتاب؛ نقایص اساسی کتاب؛ و ارتباط کتاب با رخداد‌های معاصر. ضمناً «مرور و نقد کتاب» هم باید توصیفی و هم تحلیلی باشد. اشاره به کتاب‌های دیگری که مشابه یا جایگزین کتاب مورد بررسی باشند نیز مفید است. آیکن^۳ (۱۹۷۸) این سازمان‌دهی را برای مرور کتاب پیشنهاد می‌دهد: (۱) هدف و درون‌مایه کتاب؛ (۲) توصیف خلاصه‌ای از محتوا؛ (۳) کیفیت، درستی، و شفافیت مطالب؛ (۳) سازمان‌دهی، سبک، و ویژگی‌های فنی؛ (۴) میزانی که کتاب به هدف‌های بیان شده نویسنده دست یافته است؛ و (۵) ارتباط کتاب با آثار مشابه و مفید بودن کتاب برای مخاطب خاص. اسکارنکچیا (۲۰۰۴) بخش‌های معمول «مرور و نقد کتاب» را شامل

مقدمه، توصیف محتوا، تحلیل و ارزیابی، و جمع‌بندی می‌داند. اما پیش از نوشتن مقاله «مرور و نقد کتاب» باید از مناسب بودن کتاب اطمینان یافت. به گفته او مرور کتاب باید حاوی اطلاعاتی درباره جنبه‌های گوناگون کتاب شامل هدف‌ها، محتوای تخصصی و شکل کتاب باشد.

کانلی^۱ (۲۰۰۸) نکته‌های زیر را برای نوشتن مقاله «مرور و نقد کتاب» پیشنهاد می‌کند: (۱) معرفی کوتاه کتاب و نویسنده آن. (۲) تلخیص شواهدی که نویسنده برای حمایت از موضوعش به‌کار برده است. (۳) ارائه واکنش یا قضاوت شما درباره کتاب. بخش عمده مرور شما بر ارزیابی‌تان از شیوه‌ای متمرکز است که نویسنده کتاب درباره مسائل بحث کرده است. و (۴) پیشنهادات (مثلاً کتاب برای چه کسانی می‌تواند مفید باشد). لی و همکارانش (۲۰۱۰)، با مرور روایی ۷۸ مقاله، برای نوشتن مقاله «مرور و نقد کتاب» راهبرد زیر را پیشنهاد می‌دهند: توجه خوانندگان را جلب کنید؛ هدف‌ها و قلمرو را بیان کنید؛ اندیشه‌های محوری کتاب را توصیف کنید؛ استدلال‌های مهم مرور و نقد را بررسی کنید؛ درباره نقاط قوت و ضعف کتاب بحث کنید؛ منحصربه‌فرد بودن کتاب را برجسته کنید؛ آورده کتاب به حوزه‌اش را بیان کنید؛ و دستاوردها و ضعف‌های کتاب را، به منظور حمایت از یک اظهارنظر پایانی، با هم مقایسه کنید. سلیمانزاده نجفی و همکارانش (۱۳۹۲) در نظر گرفتن شاخص‌های محتوایی (مانند: جامعیت مطالب و مستندسازی دقیق)، نگارشی (مانند: رعایت زبان علمی و ارتباط منطقی فصول کتاب)، و ظاهری (مانند: تناسب حجم فصول کتاب و کیفیت صحافی و کاغذ) را در نگارش مقاله‌های «مرور و نقد کتاب» لازم می‌شمارند. رضائیان (۱۴۰۱) به طور خلاصه بر شمردن نقاط قوت و ضعف کتاب را در «مرور و نقد کتاب» لازم می‌شمرد.

دو فصلنامه
بهار و تابستان ۱۴۰۳
دوره پنجم، شماره نهم

گاترمن^۲ (۲۰۱۶) رعایت این موارد را در «مرور و نقد کتاب» لازم برمی‌شمارد: کتاب را معرفی کنید و با ارجاع‌های مناسب، پیش‌زمینه‌ای از آن عرضه کنید؛ خلاصه‌ای از محتوا عرضه کنید؛ درباره سهم کتاب در حوزه‌اش بحث کنید؛ ارزش آن را برای جامعه دانشگاهی توصیف کنید؛ ارزیابی نقادانه‌ای از نقاط قوت و ضعف کتاب عرضه کنید؛ و واقعیت‌ها را بررسی کنید. دیویس^۳ و جاردین^۴ (۲۰۱۷) مؤلفه‌های «مرور و نقد کتاب» را این‌طور تشریح کرده‌اند: توصیف کتاب؛ مخاطبان مورد نظر و اینکه آیا این ادعا با برداشت مرورکننده منطبق است (به نظر مرورکننده مخاطب مناسب کتاب کیست؟)؛ قیمت؛ تعداد صفحات، فصل‌ها، و بخش‌ها؛ خوانش‌پذیری؛ کتاب حاوی چه مطالبی است و حاوی چه مطالبی نیست (نیرومندی‌ها و ضعف‌ها با بیان مثال‌های کوتاه)؛ در برداشتن نمایه‌ها و تصاویر و نکویی آنها؛ به روز بودن؛ مناسب بودن منابع؛ در مقایسه با آثار دیگر چگونه است؟؛ به مطالب بحث برانگیز چگونه پرداخته است؟؛ استفاده بیش از اندازه یا نامناسب از کتبه‌نوشت‌ها یا اصطلاحات تخصصی. عبدالسلام (۲۰۱۸) ساختار زیر را برای نگارش مقاله «مرور و نقد کتاب»

1- Conway

3- Davies

2- Guetterman

4- Jardine

پیشنهاد داده است: ۱. یکی دو پاراگراف مقدماتی برای معرفی اثر و نویسنده‌اش و بیان فرضیه کتاب و اشاره به اینکه آیا نویسنده به هدف بیان شده کتاب رسیده است یا نه. ۲. یکی دو پاراگراف برای خلاصه کردن کتاب و در صورت امکان مرتبط کردن آن با سایر کتاب‌های حوزه. ۳. یکی دو پاراگراف به بیان نیرومندی‌های کتاب (اگر دارد) اختصاص یابد. ۴. یکی دو پاراگراف به ضعف‌های کتاب (اگر دارد) بپردازد. و ۵. یکی دو پاراگراف نتیجه‌گیری باشد که ارزیابی شما از نیرومندی‌ها و ضعف‌های کتاب را نشان می‌دهد (عبدالسلام، ۲۰۱۸). فارغ از حجم پنج‌بخش یادشده وجودشان لازم به نظر می‌رسند. در هنگام نوشتن باید جزئیات مطالب واقعاً مهم پوشش داده شوند و همچنین تلاش شود که اهمیت کتاب دست کم از یک دیدگاه معاصر ارزیابی و تحلیل شود که ممکن است نقایص و نقاط قوت کتاب را آشکار کند.

در نظر آریانباساروا^۱ (۲۰۱۷) مرور نقادانه کتاب ممکن است مشتمل باشد بر: خلاصه‌ای کوتاه اما گیرا از کتاب؛ ربط کلی اندیشه‌های کتاب با امروز؛ تحلیل کاملی از مفاهیم و اندیشه‌های اصلی نویسنده از جمله بحث درباره اندیشه‌ها و اطلاعات حمایت شده نویسنده؛ و بحث از نیرومندی‌ها و ضعف‌های کتاب که می‌تواند مشتمل باشد بر محتوای کلی، سازمان‌دهی، سبک و تا اندازه‌ای کاربرد. بررسی اینکه آیا نویسنده به هدف بیان شده کتاب دست یافته است یا نه نیز اهمیت دارد. اما همان‌طور که دیدیم راهبردها و دستورالعمل‌های فراگیری برای نوشتن مرور نقادانه کتاب وجود ندارد (آریانباساروا، ۲۰۱۷). و سرانجام هارتلی^۲ (۲۰۲۰) راهبرد نوشتن «مرور و نقد کتاب» را شامل سه بخش می‌داند: ابتدایی (جلب نظر خوانندگان، بیان اجمالی هدف‌ها و قلمرو)؛ اصلی (توصیف اندیشه‌های محوری کتاب؛ بررسی استدلال‌های مهم؛ بحث از نیرومندی‌ها و ضعف‌های کتاب؛ برجسته کردن یگانگی کتاب؛ اشاره به آورده کتاب برای حوزه خودش)؛ و نتیجه‌گیری (تعادل میان دستاوردها و ضعف‌های کتاب به منظور حمایت از ارزیابی نهایی‌اش). در نظر پنجاه و یک دانشمند مهم‌ترین نکته در «مرور و نقد کتاب» عبارت است از بیان اجمالی و صریح محتوای کتاب. در مرحله بعدی اهمیت اینها هستند: نقد استدلال کتاب؛ ارزیابی اعتبار علمی کتاب؛ مقایسه کتاب با سایر کتاب‌های حوزه خودش؛ سنجش مفید بودن کتاب برای مخاطبان موردنظرش؛ اطلاعات درباره مخاطبان موردنظر؛ اطلاعات درباره تعداد صفحات و قیمت. در مرحله سوم اهمیت اینها هستند: بحث چشمگیر و نه کوتاه؛ تلاش برای گذاشتن کتاب در بافتار تاریخی‌اش؛ شناخته شده بودن نویسنده «مرور و نقد کتاب»؛ و گزارش فصل به فصل کتاب (هارتلی، ۲۰۲۰). در جدول شماره ۱ خلاصه‌ای از دستورالعمل‌های پیشنهادی برای نگارش مقاله «مرور و نقد کتاب» را مشاهده می‌کنید.

جدول ۱: خلاصه‌ای از ساختارهای پیشنهادی برای نگارش مقاله «مرور و نقد کتاب»

نویسنده	مؤلفه‌های پیشنهادی
همت (۱۹۷۴)	هدف کتاب؛ قلمرو کتاب؛ درونمایه‌های اصلی کتاب؛ نقایص اساسی کتاب؛ ارتباط کتاب با رخدادهای معاصر؛ اشاره به کتاب‌های مشابه
آیکن (۱۹۷۸)	هدف کتاب؛ خلاصه محتوای کتاب؛ درون‌مایه کتاب؛ کیفیت، درستی و شفافیت مطالب؛ سازماندهی، سبک و ویژگی‌های فنی؛ ارتباط با کتاب‌های مشابه؛ میزان دستیابی کتاب به هدف‌ها؛ مفید بودن برای مخاطب خاص
اسکارنکچیا (۲۰۰۴)	هدف کتاب؛ توصیف محتوای تخصصی؛ تحلیل و ارزیابی؛ جمع‌بندی
دیویس و جاردین (۲۰۱۷)	توصیف کتاب؛ توصیف مخاطبان کتاب؛ شرح ظاهر، قیمت و فصول کتاب؛ ارزیابی تصاویر، منابع و بهروز بودن؛ نحوه پرداختن به مطالب بحث‌برانگیز در کتاب؛ مقایسه با آثار دیگر
عبدالسلام (۲۰۱۸)	هدف کتاب؛ معرفی نویسنده؛ توصیف محتوای تخصصی؛ نیرومندی‌های کتاب؛ ضعف‌های کتاب؛ ارتباط با کتاب‌های مشابه؛ میزان دستیابی کتاب به هدف‌ها
آریناساروا (۲۰۱۷)	خلاصه کتاب؛ ربط کلی اندیشه‌های کتاب با امروز؛ تحلیل مفاهیم و اندیشه‌های اصلی نویسنده؛ نیرومندی‌های کتاب؛ ضعف‌های کتاب؛ میزان دستیابی کتاب به هدف‌ها

فرایند «مرور و نقد کتاب»

کتابی که بناست مرور شود باید به تازگی و ظرف ۱۸ ماه اخیر منتشر شده باشد (اسکارنکچیا، ۲۰۰۴). این قاعده زمانی مربوط به مرور کتاب‌های تازه منتشر شده است. اما درباره مرور و نقد کتاب‌های کلاسیک و مهم علمی به این قاعده پایبند نیستیم. نگارش «مرور و نقد کتاب» باید تا می‌شود بلافاصله پس از تکمیل مطالعه کتاب باشد که هنوز برداشت‌های شما از کتاب در ذهن‌تان تازه‌اند. ارزیابی کتاب باید تا می‌شود عینی باشد: در اظهارنظرها باید صادق و منصف بود. باید محترمانه بود؛ نقادی کرد نه نكوهش (همید، ۲۰۱۷). هارتلی (۲۰۲۰) فرایند نوشتن «مرور و نقد کتاب» را به سه مرحله تقسیم می‌کند: ۱) نوشتن یادداشت‌های مقدماتی (نوشتن نکات و اندیشه‌های مهمی که هنگام خواندن کتاب به ذهن می‌آیند) ۲) تألیف و مرتب کردن یادداشت‌های مقدماتی در قالب پیش‌نویس مقدماتی و ۳) چند بار مرتب کردن دوباره، ویرایش و اصلاح متن به منظور تولید نسخه نهایی مقاله. این مرحله مشتمل بر چندین بازنگری مقاله، مرتب کردن دوباره متن و تغییر ترتیب استدلال‌ها و سرانجام اصلاح واژه‌ها و عبارت‌های خاص است.

«مرور یا نقد کتاب» خلاصه‌ای از کتاب نیست. بلکه کتاب را تحلیل و ارزیابی می‌کند. نقد کتاب را در پرتو مسائل خاص و علایق نظری بحث‌شده درون رشته جای می‌دهد. برخی از متخصصان به جای پیشنهاد فرایند یا بخش‌های مقاله «مرور و نقد کتاب» پرسش‌هایی را مطرح می‌کنند که باید در این دست مقاله‌ها گنجانده و پاسخ داده شوند. مثلاً به گفته جانسن^۱ (۱۹۹۵) پرسش‌های

مهم مقاله «مرور و نقد کتاب» از این قراراند: آیا کتاب اصیل است یا برگرفته از آثار دیگر؛ ارزش‌های زیربنایی و جهان‌بینی نویسندگان چیستند؟ ادعای کتاب برآورده شده است؟ نویسندگان کتاب چه کسانی هستند و اعتبارشان به چیست؟ مخاطبان مورد نظر کیستند؟ آیا کتاب به راحتی خواندنی است (کیفیت و عرضه مطالب، ساختار، گرامر، منابع، نمایه‌ها، و پیوست‌ها)؟ کتاب چقدر دانشورانه و به‌روز است؟ آیا آمار و ارقام و شکل‌های کتاب دقیق‌اند؟ در مقایسه با کتاب‌های رقیب چگونه است؟ آیا کتاب ارزش قیمتش را دارد؟ و آیا این کتاب را توصیه می‌کنید؟ شaban^۱ (۲۰۰۶) می‌گوید در عرضه و واکنش‌های تان به کتاب اینها را بیاورید: کتاب را توصیف کنید (آیا جذاب، به‌یادماندنی، و سرگرم‌کننده است؟ چرا؟). آیا مطالب کتاب مناسب، دقیق و به‌روزاند؟ عنوان کتاب چقدر هدف‌های کتاب را برآورده می‌کند؟ روش‌شناسی کتاب چقدر کارآمد است؟ به نظر‌های نویسنده پاسخ دهید (با چه چیزی موافقت؟ چرا؟ با چه چیزی مخالفید؟ چرا؟). مسائل مطرح‌شده کتاب را بررسی کنید. کتاب چه تأثیری بر رشته خودش دارد؟ آیا مطالب کتاب مفید و مناسب‌اند؟ اگر کتاب دیگری را درباره آن موضوع می‌شناسید، می‌توانید استدلال‌ها و کیفیت کتابی که مرور و نقد می‌کنید را مقایسه کنید و بر مطالب ارزشمند و جدید کتاب تأکید کنید.

بریگز^۲ و بار^۳ (۲۰۱۷) برای حمایت از تحلیل و ارزیابی کتاب پرسش‌های زیر را پیشنهاد داده‌اند:

۱) موضوع خاص کتاب چیست؟ (۲) آیا نویسنده نظر آشکاری دارد؟ فرض‌های نظری او چیستند؟ آیا آنها را آشکارا به بحث می‌گذارد؟ (۳) آورده کتاب در حوزه‌اش چیست؟ (۴) اگر کتاب درسی است، برای چه دوره درسی به‌کار می‌رود؟ ساختار و مثال‌های کتاب چقدر واضح‌اند؟ (۵) آیا تصاویر کتاب مفیداند؟ اگر تصویری وجود ندارد، نباید تصاویری موجود می‌بود؟ (۶) استدلال‌های کتاب چگونه‌اند؟ آیا می‌شد از مطالب و مقدمات به‌کاررفته در این استدلال‌ها برای استدلال‌های جایگزین استفاده کرد؟ (۷) چه اظهارنظر سازنده‌ای می‌توانید درباره نیرومندی و ضعف کتاب عرضه کنید؟ (۸) کتاب چه مسائل و موضوعات نظری را برای بحث بیشتر مطرح می‌کند؟ (۹) کتاب در مقایسه با سایر کتاب‌های این موضوع چگونه است؟ (۱۰) شما کتاب را به چه کسانی توصیه می‌کنید و چرا؟ برایسون^۴ و هادسون^۵ (۲۰۱۷) می‌گویند هنگام «مرور و نقد کتاب» باید به این ده پرسش توجه کرد: (۱) ادعای اصلی کتاب چیست؟ (۲) آیا کتاب آنچه در عنوان و مقدمه‌اش مدعی است را انجام می‌دهد؟ (۳) آیا کتاب سهم ارزشمندی در حوزه یا رشته مربوطه دارد؟ (۴) آیا کتاب به بحث یا تحول کنونی حوزه‌اش مرتبط است؟ اگر آری، چگونه؟ (۵) آیا اطلاعات کتاب درست‌اند؟ (۶) آیا کتاب خوب نگاشته شده است؟ (۷) در صورت استفاده از نقشه‌ها و تصاویر، آیا مفید بوده‌اند؟ در صورت استفاده نکردن از نقشه‌ها و تصاویر، آیا می‌شد از تصاویر و نقشه‌ها استفاده کرد؟ (۸) مخاطبان کتاب چه

کسانی اند؟ ۹) اگر مخاطبان کتاب دانشجویان مقطع کارشناسی اند، این کتاب مناسب چه درس‌ها یا رشته‌هایی است؟ ۱۰) کتاب در مقایسه با کتاب‌های دیگر حوزه‌اش چگونه است؟ به سایر کتب مهم اشاره‌ای کنید (برایسون و هادسون، ۲۰۱۷). دیگران پرسش‌های مشابهی را مطرح می‌کنند. مثل اینکه: آیا نکات خاص کتاب قانع‌کننده‌اند یا نه (احمد، ۲۰۱۹).

نویسنده «مرور و نقد کتاب»

کارکرد اصلی «مرور و نقد کتاب» اطلاع‌رسانی درباره انتشار کتاب است (گرین^۱ و اسپورنیک^۲، ۱۹۹۵). نویسندگان مقاله «مرور و نقد کتاب» این مسئولیت سنگین را می‌پذیرند که کتاب را کامل و منصفانه معرفی کنند و هدف‌های نویسنده کتاب را با نتایج او مقایسه کنند. آنان مسئولیت دارند که انتقادهای نامنصفانه، نامرتب، شخصی و بی‌پشتوانه نکنند و برحذر باشند تا این‌طور نباشد که یک جنبه کتاب را برای تحسین یا ملامت برگزینند در حالی که از باقی کتاب ذکری به میان نیاورند (کُرنبک^۳، ۲۰۱۳). گرچه برخی نویسندگان خبره بودن مرورکننده را لازم ندانسته‌اند (جورج^۴ و ژارماژیکاری^۵، ۲۰۰۸) دیگران معتقداند شایسته است کتاب را کسی نقد و بررسی کند که در موضوع کتاب تخصص یا تجربه داشته باشد و در نتیجه بتواند مؤلفه‌های اضافی دیگری را به مقاله خود بیفزاید (اسکارنکچیا^۶، ۲۰۰۴). مرورکننده باید دانش حوزه موضوع را داشته باشد. به طور آرمانی مرورکننده کتاب کسی است که خودش در حوزه کتاب مطلب منتشر کرده است و درباره اعتبار او در انجام «مرور و نقد کتاب» تردیدی نیست. کورمن^۷ و همکارانش (زیرچاپ)، با بررسی ۲۶۳ «مرور و نقد کتاب»، نشان دادند که هم منتقدان حرفه‌ای و هم منتقدان آماتور به نحوی از انحاء مرجعیت^۸ خود را نشان می‌دهند. اما تجربه شخصی در مرور و نقدهای نویسندگان آماتور نمود بیشتری دارد که می‌تواند نشان‌دهنده روشی جدید برای برساختن مرجعیت باشد.

بحث و نتیجه‌گیری

هدف از «مرور و نقد کتاب» معرفی یک کتاب اخیراً منتشرشده (ظرف دو سال اخیر) به خوانندگان بالقوه است. از حدود نیم قرن پیش تعداد کتاب‌های در دسترس به حد انفجار رسیده است. این میزان کتاب منتشرشده «مرور و نقد کتاب» را خدمت مهمی برای متخصصان، نویسندگان، ناشران و آحاد جامعه می‌کند. مثلاً کتابداران می‌توانند برای سفارش دادن کتاب به آن مقالات تکیه کنند. گرچه میزان دقیق مفید بودن این مقالات روشن نیست، بسیاری از مدرسان آنها را می‌خوانند (اسپینک و دیگران، ۱۹۹۸؛ هارتلی، ۲۰۰۶) و هنگام توصیه کتاب‌ها آن مقالات را در نظر می‌گیرند (جانسن، ۱۹۹۵).

1- Greene
4- George
7- Koreman

2- Spornick
5- Dharmadhikari
8- authority

3- Kornbeck
6- Scarnecchia

نوشتن مرور نقادانه کتاب بخشی لازم از فرایند تحول دانشوری هر پژوهشگر نوپایی است. حاصل نوشتن مقاله «مرور و نقد کتاب» سترگ است زیرا به پژوهشگر تازه‌کار کمک می‌کند تا مهارت‌های نوشتن و اندیشیدن نقادانه را شدت و حدت بخشد و فرایند نوشتن و ویراستن کتاب را درک کند (أریاناساروا، ۲۰۱۷).

انتشار مقاله و کتاب یکی از محدود شواهد محسوس از تفوق برای دانشگاہیان است و ابزار کارآمدی برای کسب شهرت و وجهه، ارتقاء برند شخصی و تسهیل جایگاه و ارتقاء دانشگاہی به شمار می‌رود. مقاله‌های «مرور و نقد کتاب»، و نه خود کتاب‌ها، موتورهای اصلی تغییر در تاریخ اندیشه قلمداد شده‌اند. نوشتن چنین مقاله‌هایی می‌تواند مهارت‌های نوشتن را بهتر کند و راهبردهای مرور را پرورش دهد. مقاله‌های «مرور و نقد کتاب» خوب می‌توانند شهرت مرورکننده را به عنوان فردی خبره در حوزه خودش بیشتر کنند و به آگاهی و حضور برند شخصی و حرفه‌ای او کمک کنند. اما مقاله «مرور و نقد کتاب» می‌تواند نقطه ضعف هم داشته باشد. مرورکننده، هنگام نوشتن مقاله، معمولاً متأثر از صلاحیت‌ها، پس‌زمینه و تجربه‌های شخصی‌اش است که در گذر زمان تغییر می‌کنند. مرورکننده ممکن است موضعش را تغییر دهد و با گذشت زمان کتاب را طور دیگری ببیند اما مقاله «مرور و نقد کتاب» برای همیشه در دیدگان جهانیان خواهد ماند. یک مقاله مرور منفی می‌تواند همکاران را به دشمنان تبدیل کند و مرورکننده باید همیشه بکوشد از نوشتن چیزی که ممکن است احساس پشیمانی کند برحذر باشد (گرینگارتن و فرناندز-کالینز، ۲۰۱۴). فرشاتر (۲۰۰۵) توصیه می‌کند که اگر کتابی را ناپذیرفتنی یا کاملاً نادرست یافتید بکوشید مرور و نقد را طوری بنویسید که نویسنده آن کتاب را تخریب نکند.

همان‌طور که برخی از نویسندگان اذعان کرده‌اند قوانین مطلق دربارۀ روش نگارش «مرور و نقد کتاب» وجود ندارد و از اینرو دستورالعمل‌های پیشنهاد داده شده آنان را نباید سخت‌گیرانه تلقی کرد. یک «مرور و نقد» خوب باید خوانندگان را آگاه، سرگرم و گاهی تحریک کند. مرور کتاب نوعی نقد ادبی است که کتاب در آن بر پایه محتوا، سبک و ارزشمندی تحلیل می‌شود. بررسی‌ها نشان می‌دهد که فراوانی مقاله‌های «مرور و نقد کتاب» در مجله‌های بین‌المللی در مقایسه با مجله‌های ایرانی قابل مقایسه نیست. در اکثر مجله‌های فارسی‌زبان مقاله‌هایی از این نوع نخواهید یافت. شاید از همینرو است که برخی از نویسندگان ایرانی مقاله‌های «مرور و نقد کتاب» شان را در مجله‌های بین‌المللی منتشر می‌کنند. بررسی ده‌ساله مقاله‌ها در پایگاه «وب آو ساینس» (از سال ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۹) نشان داد حدود ۳ درصد از تولیدات علمی جهان مربوط به این نوع مقاله‌ها بوده است. ایالات متحده با ۳۴ درصد از مجموع کل «مرور و نقد کتاب»‌های منتشرشده رتبه اول و ایران با ۰/۰۵ درصد از «مرور و نقد کتاب»‌های منتشرشده رتبه ۴۷ را در جهان دارد. با این حال در بازه ده‌ساله یادشده درصد رشد

این دست مقاله‌ها (همچون رشد کل تولیدات علمی) نزد نویسندگان ایرانی بالاتر از متوسط رشد جهانی بود (حاجب‌ده کهنان و دیگران، ۱۴۰۲). ولی به طور کلی در کشورهای خاورمیانه، از جمله ایران، توجه چندانی به انتشار «مرور و نقد کتاب» نمی‌شود و جایگاه این کشورها در جهان مناسب نیست (خاصه و دیگران، زیرچاپ^۱).

کم بودن مقاله‌های «مرور و نقد کتاب» در مجله‌های فارسی‌زبان می‌تواند چند علت احتمالی داشته باشد. یکی از این علت‌ها اعتبار پایین‌تر مقاله‌های «مرور و نقد کتاب» نزد افراد و نیز در دستورات عمل‌های مختلف دانشگاهی (برای ارتقا، تبدیل وضعیت، پژوهانه و امثال آنها) است. علت دیگر بی‌میلی سردبیران و هیئت تحریریه مجله‌های فارسی به انتشار مقاله‌های «مرور و نقد کتاب» است. آنان اینگونه علمی را «پژوهش اصیل» قلمداد نمی‌کنند. ناآشنایی با روش «مرور و نقد کتاب» علت احتمالی دیگر است. توصیه می‌شود که مسئولان مجله‌های فارسی‌زبان به اندازه اقران بین‌المللی شان به مقاله‌های «مرور و نقد کتاب» توجه کنند. افزون بر این به تصمیم‌گیرندگان در عرصه انجام یا انتشار پژوهش‌های دانشگاهی پیشنهاد می‌شود به «مرور و نقد کتاب» به منزله یک نیروی پیش‌برنده علمی توجه ویژه کنند. و به خوانندگان و دانشگاهیان توصیه می‌شود به ارزش «مرور و نقد کتاب» در آشنا کردن آنان با دنیای کتاب توجه کنند.

منابع

۱. حاجب‌ده کهنان، ح.، صراطی شیرازی، م.، و قانع، م. ر. (۱۴۰۲). مطالعه تطبیقی موضوع "نقد و بررسی کتاب" در ایران و جهان بر اساس پایگاه وب علم. پژوهش‌نامه علم‌سنجی، ۹(۱)، ۱۵۱-۱۶۸.
۲. خاصه، ع. ا.، سهیلی، ف.، مختاری، ح.، و پایدار، ش. (زیرچاپ). نقدهای کتاب نمایه‌شده در وب‌آو ساینس (۲۰۰۹-۲۰۱۸): مقایسه برونداد ایران با کشورهای خاورمیانه. مطالعات کتابداری و علم اطلاعات. <https://doi.org/10.22055/slis.2022.36414.1815>
۳. رضائیان، م. (۱۴۰۱). چگونه یک مروری بر کتاب بنویسیم؟ مجله دانشگاه علوم پزشکی رفسنجان، ۲۱(۱۰)، ۱۰۰۵-۱۰۰۶.
۴. سلیمانزاده نجفی، ن.، اشرفی‌ریزی، ح.، یارمحمدیان، م. ح.، و شهرزادی، ل. (۱۳۹۲). ساخت و اعتباریابی مقیاس سنجش مقالات نقد کتاب درسی دانشگاهی. پژوهش و نگارش کتب دانشگاهی، ۳۱، ۱۴-۳۰.
5. Abdulsalam, K. M. S. (2018) Guide for writing a critical book review; reviewing translation as problems and solutions: A textbook for university students and trainee translators by professor Hasan Ghazala as a case study. *Global Libyan Journal*, 38, 1-11.
6. Ahmad, T. (2019). How to write a book review that can get citations? *Library Hi Tech News*, 36(3), 16-16.
7. Aiken, D. (1978). Writing book reviews. *Physical Therapy*, 58, 1361-1362.

8. Akhter, S., Pauyo, T., & Khan, M. (2019). What is the difference between a systematic review and a meta-analysis? In V. Musahl et al. (Eds.). *Basic methods handbook for clinical orthopedic research: A practical guide and case based research approach*, (pp. 331-342). Springer
9. Andersen, N., Corr, P. J., & Furnham, A. (2021). A bibliometric analysis of H. J. Eysenck's research output: Clarifying controversy. *Personality and Individual Differences*, 169, 109935.
10. Briggs, M., & Barr, M. (2017). Writing a book review for Coaching: *An International Journal of Theory, Research and Practice*. *Coaching: An International Journal of Theory, Research and Practice*, 10(2), 176-179.
11. Bryson, D., & Hudson, R. (2017). Writing a book review. *Journal of Visual Communication in Medicine*, 40(2), 91-93.
12. Conway, P. (2008). Writing a book review for JFSW. *Journal of Family Social Work*, 11(1), 91-92.
13. Davies, M. W., & Jardine, L. A. (2013). How to write a book review. In G. M. Hall (ed.), *How to Write a Paper, Fifth Edition* (pp. 98-101). John Wiley & Sons, Ltd.
14. Freshwater, D. (2005). Editorial: Books, books reviews and writing. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing*, 12, 257-258.
15. George, S., & Dharmadhikari, A. (2008). Writing a book review: Frequently asked questions answered. *British Journal of Hospital Medicine*, 69(2), M30-M31.
16. Greene, R. J., & Spornick, C. D. (1995). Favorable and unfavorable book reviews: A quantitative study. *The Journal of Academic Librarianship*, 449-453.
17. Gringarten, H., & Fernández-Calienes, R. (2014). How to write and publish a book review in a marketing journal. *Strategic Management Review*, 8(1), 91-107.
18. Guetterman, T. C. (2016). Writing reviews of books and other media for the *Journal of Mixed Methods Research*. *Journal of Mixed Methods Research*, 10(4), 315-318.
19. Hammett, H. B. (1974). How to write a book review: A guide for students. *The Social Studies*, 65(6), 263-265.
20. Hartley, J. (2006). Reading and writing book reviews across the disciplines. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 57(9), 1194-1207.
21. Hartley, J. (2020). Writing a book review. In M. M. Shoja, A. Arynchyna, M. Loukas, A. V. D'Antoni, S. M. Buerger, M. Karl, & R. S. Tubbs (eds.). *A guide to the scientific career: Virtues, communication, research, and academic writing*, First Edition (pp. 559-563). John Wiley & Sons, Inc.
22. Heyd, M. (2017). How to write a book review—And why you should. *Journal of Hospital Librarianship*, 17(4), 349-355.
23. Ingram, H. M., & Mills, P. B. (1989). Reviewing the book reviews. *PS: Political Science & Politics*, 22(3), 627- 636.
24. Itakura, H., & Tsui, A. B. M. (2011). Evaluation in academic discourse: managing criticism in Japanese and English book reviews. *Journal of Pragmatics*, 43, 1366-1379.
25. Johnson, M. (1995). Writing a book review: Towards a more critical approach. *Nurse Education Today*, 15, 228-231.
26. Junqueira, L. (2013). A genre-based investigation of applied linguistics book reviews in English and Brazilian Portuguese. *Journal of English for Academic Purposes*, 12, 203-213.
27. Kindle, P. A. (2015). Teaching students to write book reviews. *Contemporary Rural Social Work*, 7(2), 135-141.
28. Kornbeck, J. (2013). Academic book reviewing: Between opportunity and responsibility. *European Journal of Social Work*, 16(5), 585-586.
29. Lee, A. D., Green, B. N., Johnson, C. D., & Nyquist, J. (2010). How to write a scholarly book review

- for publication in a peer-reviewed journal: A review of the literature. *The Journal of Chiropractic Education*, 24(1), 57-69.
30. Lewis, M. N. (2022). Here's a good book: Hints on writing a book review for academic journals. *RELC Journal*, 53(1), 253–260.
31. Oinas, P., & Leppälä, S. (2013). Views on book reviews. *Regional Studies*, 47(10), 1785-1789.
32. Orynassarova, O. (2017). Guidelines for writing a book review: Through the lens of the first-year doctoral student experience. *NUGSE Research in Education*, 2(1), 43.
33. Scarnecchia, D. (2004). *Writing book reviews for the Journal of Range Management and Rangelands*. *Rangeland Ecology & Management*, 57(4):418-421.
34. Schmid, A. M. (1973). Writing book reviews. *Journal of Writing and Communication*, 3(3), 237-240.
35. Shaban, R. (2008). A guide to writing book reviews. *Journal of Emergency Primary Health Care*, 4(3), 990208.
36. Smith, J. S. (2019). Assessing the value of scholarly book reviews among geographers. *The Professional Geographer*, 71(2), 377-390.
37. Snizek, W. E., & Fuhrman, E. R. (1979). Factors affecting the evaluative content of book reviews in sociology. *The American Sociologist*, 14(2), 108-114.
38. Sorensen, A. T., & Rasmussen, S. J. (2004). *Is any publicity good publicity? A note on the impact of book reviews*. NBER working paper.
39. Spink, A., Robins, D., Schamber, L. (1998). Use of scholarly book reviews: Implications for electronic publishing and scholarly communication. *Journal of the American Society for Information Science*, 49(4), 364–374.
40. Zinkhan, G. M., & Clark, T. (1995). The role of books and book reviews in the knowledge dissemination process. *Journal of Marketing*, 59, 106-108.
41. Klaiibanmai, K. (2021). *Interpersonal aspects of academic book reviews: A Thai-English comparison*. Unpublished doctoral dissertation. University of Huddersfield.
42. Koreman, R., Verboord, M., & Janssen, S. (in press). Constructing authority in the digital age: Comparing book reviews of professional and amateur critics. *European Journal of Cultural Studies*, <https://doi.org/10.1177/13675494231187472>.
43. Platt, J. (2012). The history of the interview. In J. Holstein, & J. F. Gubrium (Eds.), *Handbook of interview research: Context and method* (pp. 9-26). Sage.
44. van Enk, A., & Power, K. (2017). What is a research article? Genre variability and data selection in genre research. *Journal of English for Academic Purposes*, 29, 1-11.